Poetica imaginarului, cale de interpretare a poeticii elementelor

Diana Stoica
Colegiul Naţional „Gheorghe Roşca Codreanu" Bârlad

Abstract: Article makes a foray into the poetic imagination, setting the main frameworks defining this domain. It started from the principle that the artistic image, as foundation of the poetic language, constitutes an expression of reality never fully revealed or which builds up a different reality than that of reflecting the external world. Thus, the poetic image has a symbolic function, being placed in a permanent field of tension between linguistic meaning and poetic meaning.

Also, it stresses the imagination-image-imaginary relationship, revealing the role that the poetic image has, that is to discover what lies beyond perceptible reality: transcendence.

On the other hand, the study deals with the analysis of the imaginary poetic elements, with the integration of the four principles, true archetypes of imagination, which provide the dynamics and organization of the world, in relation to conceptions of the ancients.

Key-words: poetic language, imagination, image, imaginary, poetic imagery, poetic elements

În spaţiul textului literar, poetica imaginarului îşi câştigă dreptul la existenţă prin limbajul poetic, în sensul definirii acestuia ca limbaj autonom cu funcţie ontologică. Principiul fundamental al limbajului poetic este imaginea artistică care se constituie într-o expresie a unei realităţi niciodată pe deplin descoperite sau care construieşte, prin revelarea a ceea ce se află în stratul de profunzime, o altă realitate decât cea a reflectării lumii exterioare. Astfel, imaginea poetică este conformă cu actul poetic, „fiindcă, interpretează Jean Burgos, ea dă de văzut altceva şi fiindcă ea dă de văzut altminteri" (Burgos 1988: 27-28). Imaginea „dă de văzut altceva" în sensul în care nu trimite la un deja-văzut sau la un deja-trăit: „este expresie a unei realităţi nicicând trăite până atunci, netrimiţând la nimic anterior ei înseşi şi creatoare a unei fiinţe de limbaj ce se adaugă realităţii şi făureşte un sens" (Burgos 1988: 27). Şi „dă de văzut altminteri" în măsura în care cititorul descoperă itinerarele pe care le propune textul, devenind totodată şi „subiectul activ" al textului care se scrie. Realitatea textului este realitatea artistică care instituie un nou raport al cuvintelor cu lucrurile, aflându-se aşadar într-o permanentă opoziţie între structura lingvistică şi structura poetică. În acest sens, imaginea poetică se află într-un permanent câmp de tensiune generat de situarea acesteia între fenomenal şi esenţial. În timp ce imaginea

BDD-V3611 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)

lingvistică fixează referentul, imaginea poetică are funcţia de a se elibera de referent, trecând dincolo de conceptualizare.

În traseul pe care-l parcurge de la sensul noţional la cel conotativ, imaginea construieşte o nouă realitate, pentru că, spune Wunenburger, „imaginea nu este lucrul însuşi, ci reprezentarea lui sensibilă, cum nu este nici sensul «propriu» al unui discurs, de vreme ce ea exprimă pe «acelaşi» prin «altul» (metaforă, analogie)" (Wunenburger 2004: 248). Densitatea intelectuală a unei imagini se măsoară atât prin faptul că ea poate să răspundă unor exigenţe denotative care conferă semnificaţie, dar şi promisiunilor conotative ce se deschid spre profunzimea sensului pentru subiect (Wunenburger 2004: 249).

În interiorul raportului imagine-sens, imaginea provoacă, pe de o parte, privirea creatorului în descoperirea sensului ascuns, numenal al lumii, poetul încercând să pătrundă dincolo de ceea ce se arată la exterior şi să definesacă sugestiv esenţa lumii, iar, pe de altă parte, prin imagine, poetul devine creator de noi lumi, imaginea constituindu-se în principiu dinamic al creării unui nou univers (Irimia 1979: 346).

Prin imagine se trece dincolo de realitatea perceptibilă, instituindu-se astfel un nou raport cu realul, prin acţiunea funcţiei imaginante. Din acest punct de vedere, imaginaţia reprezintă, în planul creaţiei, funcţia prin care fiinţa umană percepe „irealitatea" – o altă ipostază a realităţii sau o imanenţă a realităţii. În sensul în care interpretează Bachelard, raportul *imaginaţie – imagine – imaginar*, imaginaţia este funcţia de a forma imagini sau mai precis de a *deforma* imaginile oferite de percepţie, de a de-realiza limbajul. „Prin imaginaţie se părăseşte cursul obişnuit al lucrurilor. A percepe şi a imagina sunt tot atât de antitetice ca şi prezenţa şi absenţa. A imagina înseamnă a fi absent, a te lansa către o nouă viaţă" (Bachelard 1999: 7). Lansarea către o nouă viaţă este, de fapt, o invitaţie la călătorie. Or, „adevărata călătorie a imaginaţiei este călătoria în ţinutul imaginarului, în domeniul însuşi al imaginarului" (Bachelard 1999: 8), printr-un traseu continuu de la real la imaginar. De aceea, „vocabula fundamentală care corespunde imaginaţiei nu-i *imaginea*, ci *imaginarul*. Valoarea unei imagini se măsoară după întinderea aureolei sale *imaginare*" (Bachelard 1999: 6).

În funcţionarea limbajului poetic, imaginea este un mod de a pătrunde, de a revela transcendenţa. Imaginea poetică se constituie într-o formă a deschiderii, o eliberare din real într-o permanentă dezvăluire de sensuri ascunse. O imagine care nu construieşte, care devine fixă, pur descriptivă, părăseşte domeniul imaginarului. În acest sens, în raportul pe care îl stabileşte cu realitatea, poezia, aşa cum interpretează Humboldt, nu se limitează la simpla reprezentare a realului, căci pentru a ajunge la „înălţimea adevăratei sale esenţe" (Humboldt 2008: 217), trebuie să fie „un stimul de idei şi de simţiri" (Humboldt 2008: 217). În fapt, poezia porneşte de la realitate, pentru a o recrea dezvăluind astfel forma sublimată a acesteia: „Poezia surprinde realitatea în manifestarea ei sensibilă, aşa cum este aceasta percepută în interior şi în exterior, dar nu se preocupă de ceea ce o face să fie ca atare, ci mai degrabă respinge în mod intenţionat acest caracter al realităţii.

BDD-V3611 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)

Poezia îmbină manifestările sensibile oferindu-le imaginației și prin forța acesteia ne conduce la intuirea unui întreg artistic de natură ideală" (Humboldt 2008: 216).

Dacă în limba comună imaginea este o formă finită, rezultat al descrierii perceptibile, imaginea poetică este de fiecare dată nouă. Construiește lumea, construiește ființa. Rolul imaginii poetice este acela de a ne situa la originea ființei vorbitoare, spune Bachelard (Bachelard 2003: 16). În această ordine de idei, poetul este, așa cum îl vede Valéry, un permanent angajat în lupta cu materia verbală (Valery 1989: 589), de aceea, poetul „împrumută limbajul" (Valery 1989: 588) pentru a crea acea stare „poetică" care transformă cititorul în „inspirat": „cititorul ne oferă meritele transcendente ale puterilor și harurilor care se dezvoltă în el. Cititorul caută și găsește în noi cauza minunată a minunării sale" (Valery 1989: 583) sau cum ar spune Bachelard, poemul îl face pe cititor să viseze.

La nivelul limbajului poetic, imaginea, rezultat al imaginației poetice, este cea care guvernează sensul. Este necesară o distincție între o imagine literară care descrie o imagine dată ca fiind frumoasă și o imagine literară care pătrunde în esența materiei, a lumii și care sugerează mai mult decât descrie. „Așadar, interpretează George Călinescu, pentru mulți o poezie este frumoasă dacă cuprinde imagini frumoase de natură sau dacă e *sinceră*, dacă e plină de *sentimente adevărate*. Poezia de imitație a naturii duce la descripție, deci la pastel" (Călinescu 1973: 94). Însă „fondul poeziei nu este *sentimentul*, ci atitudinea de inițiere în ordinea ascunsă a lumii" (Călinescu 1973: 99). Poezia rămâne prin aceasta „un act de libertate și de creație" (Călinescu 1973: 93). De aceea, poezia trebuie să construiască, să dezvăluie sensuri ascunse, netraductibile într-un concept. Astfel, „fiecare element, spune P. Valéry, trebuie să rămână intraductibil" (Valery 1989: 836).

Funcția imaginantă stă în capacitatea de simbolizare a imaginilor, fapt ce le asigură un statut ontologic, iar nu de a reda imagini existente de-a gata: „Pentru un poet, esențial nu este a spune că *plouă*. Trebuie să... creezi ploaia" (Valery 1989: 834).

În contextul creației poetice, imaginea are o dinamică proprie, o ființă proprie. Prin imagine, se revelă sensul lăuntric al lumii, într-o existență primară, originară. Lectura imaginarului unui text implică în mod necesar explorarea spațiului său perceput în actualitatea lui și înțeles în virtualitățile lui. De aceea, cititorul trebuie „să încerce simultan să îi trăiască simpatetic devenirea reală și să îi examineze de la distanță presupusul adevăr" (Burgos 1988: 250). Astfel, poetica imaginarului, la modul general, își definește existența prin actualizarea unor structuri care se află în imaginarul umanității. Imaginarul poetic reflectă, pe de o parte, imaginarul umanității cu relevarea unei paradigme naționale, și, pe de altă parte, imaginarul creației poetului ca întreg.

G. Călinescu în *Universul poeziei*, într-un dialog al ideilor estetice, stabilește în spațiul poeziei cuvintele cu încărcătură poetică: elementele al căror „simț", pierdut de omul modern, este recuperat de poet: „Un fapt este că noi modernii am pierdut simțul elementelor. Pentru omul vechi, focul, apa, aerul erau lucruri primordiale, adevărate forțe numenale. Și nu-i discuție că dacă privim universul cu inocență (și poetul trebuie să aibă candoare), observăm că multiplul fenomenal e reductibil,

BDD-V3611 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)

printr-un proces continuu de metamorfoză, la elemente care sunt şi ele comunicante. Apa, evaporându-se, se preface în aer, acesta se aprinde şi fulgeră, reziduul combustiunii se scutură jos în chip de cenuşă devenind pământ" (Călinescu 1973: 119-120). Aşadar, veritabile arhetipuri ale imaginarului, elementele, prin dubla lor natură: imagini–idei arhaice, devin nişte rădăcini generatoare de gândire, atestând creativitatea speculativă de imagini fundamentale (Wunenburger 2004: 266). În această ordine de idei, poetica imaginarului deschide căi de interpretare poeticii elementelor, cu integrarea celor patru principii care asigură dinamica şi organizarea lumii.

Critica fenomenologică a lui Bachelard este întemeiată pe imaginaţia materială care merge în adâncul forţei imaginante, elementele constituind germenii imaginaţiei sau „hormonii imaginaţiei" (Bachelard 1999: 15), deoarece pun în mişcare grupuri de imagini care se constituie în forţe ascunse ale realului şi care organizează imaginarul poetic.

Fără îndoială, limbajul poetic generează sensuri care trimit la imagini fundamentale. Prin acestea poetul redescoperă originaritatea lumii, fiinţa creatoare întorcând astfel traseul încifrării esenţei. Poetica textului literar permite re/interpretări felurite asupra modului în care omul percepe lumea în sens arhetipal prin imaginile primordiale, pământ, apă, aer, foc, forţe numenale care au dus la constituirea cosmosului din haosul primordial. Într-o raportare la o concepţie arhaică, arhetipală, a alcătuirii lumii sub impulsul celor patru forţe primordiale, unitatea om–natură–univers, întâlnită atât în filosofia antichităţii, cât şi în reprezentările mitoreligioase universale şi autohtone, reprezintă centrul. Spaţiul textului literar valorifică această mentalitate animistă asupra lumii în care naturalul şi supranaturalul coexistă, evidenţiind astfel o profundă concepţie asupra înţelegerii sensului existenţei: lumea văzută în deplină armonie este sacră. Poezia recuperează ideea existenţei unui univers care este, prin natura sa, o fiinţă însufleţită, în contextul înţelegerii lumii ca făcând parte din Totul cosmic. Punctul de plecare îl constituie filosofia antichităţii. De aceea, în analiza textului literar din perspectiva poeticii elementelor, fundamentală este concepţia anticilor cu privire principiul animist al lumii.

Integrarea principiilor materiale care organizează lumea şi-i determină dinamica într-un imaginar al gândirii antice necesită o aplecare asupra dialecticii viziunii celor patru elemente. Din acest punct de vedere, anticii, până la Empedocle, primul care aşază la originea universului cele principii, focul, pământul, aerul şi apa, vor susţine pe rând primordialitatea fiecărui element. Astfel Thales considera că toate lucrurile sunt făcute din apă. Potrivit lui Aristotel, Thales credea că apa este substanţa originară, din care s-au format toate celelalte, şi susţinea că pământul se sprijină pe apă. Pentru Anaximene, aerul este matricea universală. Sufletul e aer; focul e aer rarefiat; prin condensare, aerul devine mai întâi apă, apoi, dacă se condensează şi mai mult, devine pământ şi în cele din urmă piatră. Xenofan susţinea că toate lucrurile sunt făcute din pământ şi apă, iar Heraclit considera focul drept

BDD-V3611 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)

substanţă fundamentală, că totul, aidoma flăcării unui foc, se naşte prin moartea a altceva (Russell 2005: 42-58).

La Empedocle patru principii stau la originea tuturor lucrurilor:

> „Află deci mai întâi a tuturor patru principii:
> Zeus cel luminos şi Hera, izvod de viaţă,
> Şi A[i]doneus şi Nestis, ce udă cu lacrimi izvorul
> Înlăcrimat al bieţilor oameni." (Piatkovski, Banu 1979: 476).

Zeus reprezintă focul, Hera, pământul, Aidoneus, aerul, iar Hestis, apa. În concepţia filosofului grec, universul este veşnic, aflat însă într-o permanentă schimbare, având la bază un amestec şi o dezbinare:

> „Două lucruri ţi-oi spune: odată Unul proporţii
> Luat-a, astfel încât, din multe,-a ajuns Unul singur;
> Iar când apoi s-a-mpărţit, din Unul ieşit-au mai multe:
> Focul şi apa şi glia şi aer-n imensa-nălţime
> Ca şi Neikos funest, la fel de intens pretutindeni
> Ce le desparte, şi printre ele, Philotes ce este
> Deopotrivă-n lungime şi în lăţime egală. [...]
> Toate acestea-s egale şi de-o vârstă-n origini,
> Dar fiecare-i cu altă menire, prin rosturi aparte.
> Şi rând pe rând stăpâne devin ele în ciclul vremii."
>
> (Piatkovski, Banu 1979: 479).

Pe lângă aceste patru forţe materiale, Empedocle identifică două forţe spirituale, principii ale mişcării, care au rolul de a uni elementele sau a le dezbina. Principiul unificator este Philia sau Philotes, iubirea, iar cel contradictoriu, care desparte, este Neikos, ura sau vrajba. De asemenea, la Platon, în dialogul *Timaios*, cosmogonia este întemeiată pe elemente, dispuse de către Demiurg, făuritorul universului, în diferite proporţii geometrice în aşa fel încât să existe în armonie şi să creeze un univers „vizibil şi tangibil":

> „Demiurgul a aşezat între foc şi pământ apa şi aerul şi le-a dispus, atât cât era posibil, într-un acelaşi raport, astfel încât ceea ce este focul faţă de aer este aerul faţă de apă, iar ceea ce este aerul faţă de apă este apa faţă de pământ, îmbinându-le astfel la un loc şi alcătuind un univers vizibil şi tangibil. Din aceste cauze şi din astfel de materii, patru la număr, a fost născut corpul universului, concordând prin proporţie geometrică şi dobândind de aceea Iubire, astfel încât, întorcându-se asupra lui însuşi, a devenit de nedesfăcut de către altcineva decât de către cel care l-a făcut." (Platon 1993: 146)

Există aici o apropiere, interpretează Cătălin Partenie în *Note la Timaios*, între teoria proporţiei geometrice din cosmogonia platoniciană şi noţiunea de iubire de la Empedocle (Platon 1993: 243).

BDD-V3611 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)

Dezvoltând ideea celor patru elemente care stau la baza procesului alcătuirii lumii, este subliniat în *Timaios* faptul că universul este o ființă însuflețită și rațională, însă prin voia Demiurgului care

> „a zidit universul punând spiritul în suflet și sufletul în trup, pentru ca ceea ce va fi făcut să fie, prin natura sa, cât mai frumos și bun. Astfel stând lucrurile potrivit unui discurs verosimil, trebuie să spunem că acest univers este – din cauza providenței zeului – cu adevărat o ființă însuflețită și rațională" (Platon 1993: 144).

În această ordine de idei, explicația originii universului este analizată în perspectiva distincției dintre ființă și devenire care de fapt subliniiază raportul dintre model, adică „ceea ce este stabil, constant și cognoscibil cu ajutorul rațiunii" (Platon 1993: 143), și copie, imagine „a celei dintâi realități" (Platon 1993: 143), astfel că discursul despre univers care aparține devenirii, alcătuit după modelul ființei care este ideal al obiectelor sensibile, nu poate fi decât „un mit verosimil" (Platon 1993: 144). Platon consideră universul ca fiind născut, iar pentru a fi asemănător modelului, mai precis unic, Demiurgul nu a făcut decât o copie (Platon 1993: 145).

Revenind la Empedocle, întâlnim o teorie comună cu aceea a lui Platon, potrivit căreia universul odată născut nu piere niciodată, ci este doar într-o permanentă mișcare. Interpreta și traducătoarea operei lui Empedocle din ediția citată, Felicia Ștef, insistă asupra unei idei care a provocat opinii contradictorii în interpretarea concepției cosmogonice a filosofului grec, „anume că Empedocle nu exclude nașterea, ci numai nașterea din neființă, nici pieirea, și numai pieirea totală, adică pe aceea care duce la neființă" (Piatkovski, Banu 1979: 477). Citățm din Empedocle:

> „Bieții neghiobi, căci nu au cuget profund acei ce
> Nădăjduiesc că se naște ceva ce n-a fost mai-nainte
> Sau că moare ceva și piere cu totul. [...]
> Căci din ce nu există nu poate ceva să se nască.
> Cu neputință-i, la fel, ca ceea ce este să piară
> În întregime, fără ca nimeni să știe: ci, dimpotrivă,
> Veșnic va fi un lucru pus într-un loc oarecare
> Unde mereu cineva îl va pune." (Piatkovski, Banu 1979: 477)

Înțelegem că nimic din ce se naște nu piere, iar lucrul care se naște presupune preexistența ideii lui. Ideea este centrală și în cosmogonia eminesciană. În *Scrisoarea I*, „*La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă*" ființa și neființa nu se pot naște din nimic, ci dintr-o stare de latență, de increat. Deși sursa vedică este evidentă aici, demonstrată și prin fragmentele de manuscris ale poetului, trebuie să remarcăm că există un nucleu comun care a generat în gândirea veche a popoarelor, ideea de preexistență sau preexistența genezei cosmice.

Așadar, cu întemeierea în gândirea anticilor asupra genezei cosmice, toate aceste reprezentări mitice la care omul arhaic s-a raportat în permanență au

BDD-V3611 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)

constituit surse de inspiraţie pentru literatura cultă care le-a recreat într-o manieră originală, deschizând drum perspectivei poetice cu aşezare într-un imaginar al poeticii elementelor.

Bibliografie:

Bachelard 1999: Gaston Bachelard, *Aerul şi visele*, traducere Irina Mavrodin, Bucureşti, Editura Univers.

Bachelard 2003: Gaston Bachelard, *Poetica spaţiului*, traducere de Irina Bădescu, prefaţă de Mircea Martin, Piteşti, Editura Paralela 45.

Burgos 1988: Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarului*, traducere de Gabriela Duda şi Micaela Gulea, prefaţă de Gabriele Duda, Bucureşti, Editura Univers.

Călinescu 1973: G. Călinescu, *Universul poeziei*, Bucureşti, Editura Minerva.

Humboldt 2008: Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Irimia 1979: Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iaşi, Editura „Junimea".

Munteanu 2005: Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iaşi, Editura Polirom.

Piatkovski, Banu 1979: Adelina Piatkovski, Ion Banu (redactori-coordonatori), *Filosofia greacă până la Platon*, *Secţiunea a VII-a: Reflecţia pseudo-chimicală, Empedocles*, traducere şi note de Felicia Ştef, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Platon 1993: Platon, *Timaios*, traducere, lămuriri preliminare şi note de Cătălin Partenie, în *Opere VII*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Russell 2005: Bertrand Russell, *Istoria filosofiei occidentale*, vol. I., traducere de D. Stoianovici, Bucureşti, Editura Humanitas.

Valery 1989: Paul Valery, *Poezii. Dialoguri. Poetică şi estetică*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Ştefan Aug. Doinaş, traduceri de Ştefan Aug. Doinaş, Alina Ledeanu şi Marius Ghica, Bucureşti, Edituta Univers.

Wunenburger 2004: Jean-Jacques Wunenburger, *Filozofia imaginilor*, traducere de Muguraş Constantinescu, ediţie îngrijită şi postfaţă de Sorin Alexandrescu, Iaşi, Editura Polirom.

BDD-V3611 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:49 UTC)